

Տարեկան զինը 10 լուրի, կէս տարւիւն 6 լուր։
Առանձին համարները 7 կօտէկով։

ԹԻՖԼԻՍԻՄ ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԼԵՆ ԻՆՍՏԻԿՆԻ ԽՈՐՀԱԳՐԱՍՏԱՆԻ ՄԷՑՑ.

Уბრ ჯიუჯუჭი. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».

Կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

St. Petersburg № 253.

(բայի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունուած է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են

Իւրաքանչիւր բառին 2 4

[illegible]

ԲՈՎ ԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գտնե որբերին խնայեցեք. Գառնեքը յամս
վում են զայլերի հոգաբարձրենան. — ՆԵՐՍԻՍ
ՏԵՍՈՒՌԻՍԻՍ, Մասնադատութիւն. Նամակ Ղազ
արի զաւուցի. Նամակ Ալեքսանդրոպոլից. Ն
ամակ Երեսնակ. Ներբեր լուրեր. — ԱՐՏԱՌԻՆ
ՍՈՒՌԻՍԻՍ, վերջին տեղեկութիւններ. Նամակ
Պարակաստանից. Արտաքին լուրեր. — ՀինԱԿԻՒ
ՆԵՐՍԻՍ. — ԲՈՐԻՍԱՒ. — ՅԱՅՏԱՄԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆ
ՍԵՐԱԿԱՆ. — ԲԵՐԵՐ.

ԳՈՆԷ ՈՐԲԵՐԻՆ ԽՆԱՅԵՑԷՔ

Այժմ հրապարտիլ վրա է դրված թիւրքական զազանութիւնները զոհ լստւն հազար որբերի խնամատարութեան հարցը: Այդպէս է որոշում Թիւրքիական տնտէր, անօդնական մնացած թշուառ որհայ մանուկները թիւր Պարիզում մօօրերս հրատարակված մի գրքոյի: Թիւքական վայրագութիւնը, կոտորելով ծնունդից է խնայելով մատաղահաս մանուկներին, ենթարկել է նրանց աւելի սոսկական իմիճարի որբացնելով նրանց, թողնել անօդնական, անաղաղական, անխնամ, նշատապարտել է նրանց կամ սովամահ լինելու, կամ քամելու թշուառութեան քաժակի վերջին մրուրը և կամ ընկնելու այսնչատան որշերը, թիւրքական հարէմներ որտեղից այլ ևս դուրս դալու ոչ մի յոջը կայ, որովհետեւ թիւրքական հարէմ ընկնող հայ երեխային յաւիտեան կորպէսէ հայաբերել թէ հայութեան, թիւրքատնութեան և թէ նոյն իսկ մարդկութեան համար:

Անկեղարագրելի, զարհուրելի կը լինէ այդ թշուառ հայ որբերի վիճակը, ապա զան, եթէ եւրօպական գլխաւորութիւնը եւ մարդասիրութիւնը չը շտապէր օգնու

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ቆ ሶ ጉ ፔ ሶ

Քրիստի աստուծոթիւնը զէպի հայը միայն կը նախան ծագում հունի. պակաս դեր չեն կատարում այդ բանի մէջ և անտեսական պայմանները: Երկրի առեւտուրը ամբողջապէս գտնուում հայերի ձեռքում. հարկերի հաւաքելը շատ ազատ է աճուրդով արվել հայերին: Ով ապրել Արշակունի, վրան յայտնի է թէ ինչ է նշանակում հայկական իշխանութիւնը: Հազարամեակ, երկրորդ ուրախ են, երբ առիթ է ներկայանում կողոպտել նրանց, որոնք մշտապէս պղծում են օրինական ճանապարհով *): Յամենայն զէպ

Եւ Եւսեփն իր ատկուսն էլ ընթերցողը տեսնում է ինչ որքան միապաշտման, անարար առ ներշնչանք զատուածութենէն ունի Հիւրիկայի Միւր ձեռքէն ստանձ, առաջին անգամ իր գրաստանէ մայրակից զաւորը միայնուս Թէ Հայերը կողոպտում են իր գրեթէն: Մինչեւ այժմ անբողջ աշխարհէն յայտնի զի զաւորապետաւորը ըստ իրեն ի կողոպտողը իրերը իրենց էր, մի և նոյնն ատկ է քան անգամ իւր քաւ, ինչպէս կը իրար է մի ընտան, ճիշտիմա՝ ալ կողոպտակ մտք մարտնեմնէն, որոնց արեւտար զաւոր է ի վեր առաջադուս Թիւնէն էլ Հիւրիկայի խօսում է Հայ Հարկահաններն մասին: Միւր չեմ որ ռաւանուս, Հայերն ուր Հայ կոմս Թոմաս-Կիլիկիէն, բայց զիտեմնէն այն ուր այլ մասկողները կեդրուում է Հարստիկայում են իրանց ազգակից Հայերէն ատկէ մասն առն ստատմէն քան Թիւրքերէն իսկ ըստ իրեն ինչպէս մի քան էմ է Հիւրիկայի, Հարկ չէ տալիս կամ տալուն է շտրկէ այն էլ տոյնիկը չեղցըրում են իր Կառմարտութենէն կողոպտում է Հարկաւորը նորմէն Նշանաւոր է իր Հարկահանութենէն նոյն իսկ այն անհատաւոր զէպրեւորներ իր Կառմարտութեն է Հայ Կապալտուողներն ձեւաբոյլ բողբ Հարստ ապիպիկ պատմէ չէ ինչպէս Հայ Ժողովրդը Համար Մի և նոյնը կասեմն է Հայ միամտաւաններն մասին Անբողջ Թիւրքաց Հայապատկերը իր ստիպանք է միամտաւաններն էլ մշակաւորներն զատակիրներն Հարկըն Հարստաւորն Հայ պատերազմաւորներն որոնք մշակութեանն անում Թիւրքայի Ռուստամիկ գնաւորան տեղեւորում է այլ ընտան Թիւր ատկէն ըկեւնիկ միայն այն էլ իր լոկէր որ արտիստներն և ալլաքան մարդկանք Հիւստցիկ Հայերն մանիկ: Իր բողբերը, ինչպէս յայտնի է ըստ պատմխօսում, որովհետեւ պարտեմը չունենէ իւր ջանք գործանալէ բոլոր

Քիան ձեռք կարկառել նրանց: Մխի-
ռներինը եռանդուն ջանքեր են անում որ-
բանոցներ հիմնելու փոքր-Սպայի զանա-
զան տեղերում, որոնք մի քանի ժամանակ
տառաջ արվեստահղ զեպքերի տեսարան
գարձան, եւ պատասպարելու ու կրթելու
[Յուդաա. Հայ որբերին: Մարդասիրական
այդ զործի մէջ ոչ պակաս եռանդ ցոյց
տուել եւ յայտնի Հայր Շարմիլասն, որբ,
այս որբաւ, յատուկ այդ նպատակով, մի
նոր որբ չհաստատանաւ:

Եւ սակայն ի՞նչ ենք տեսնում: Կաթօղիկ
և բողբոջական միասնեցնելի այդ քրիստո-
նէական և մարդասերական գործը վախա-
նակ դրդելու հայ լուսաւորչական հոգեւո-
րականութեան հետեւելու նրանց օրինա-
կին, ձեռք ձեռքի տալու և վերջնական
կորստից փրկելու թիւրքական դաշնակա-
թիւններից ազատված այդ հաղարարո-
թշուաւ որբերին, առաջ է բերել նրա
մէջ կրօնական գանազան խնդիրները Մի-
ասնեցիները — վայ նա տալիս փարիսե-
ցիաբար հայ կղերականները և կղերամիտ-
ները — գրքոված են, ոչ թէ մարդասիր-
ութիւնից, այլ կաթօղիկ և բողբոջական փա-
րակները նոր հօտերով լցնելու փափազից:
Նրանք օրում են քաղում հայ ժողովրդի
այժմեան նեղ միմտից իրանց կրօնական
պրօպագանդան առաջ քշելու համար: Եւ
Կ. Պօլսի հայոց պատրիարքարանն էլ կա-
մենալով իրը այդ հաւատորսութեւնը խա-
փանելու, յայտարարում է, թէ հայ որբերի
կանամատուրթեան գործը միայն իրան
չը պատկանի և ինքն է կոչված այդ գոր-
ծին դուրս կանգնելու:

Եւ այդ տեսակ վերաբերմունքի հետեւանքն
այն կը լինի, անշուշտ, որ տասնեակ հա-
զարաւոր թշուառ հայ որբերի խնամատա-
րութեան և դատաւարակութեան գործը:

այս բնույթի շփոթությունները մեծ վնաս են հասցնում թիւրքաց կառավարութեան, որը քրդերի վերաբերմամբ չափ զգուշ գործիքն է մէջէ զբրկած: Կառավարութիւնը, ի հարկէ, չէ կորցր թայտակ (?): Ընտրութիւններն ու կողմնադասերն: Սիւս կողմից ստվծկան համար դուռը է չափ խիստ պատժել քրդերին, որոնք յայտնում են թէ զարօւմ են իսլամի պաշտպանութեան համար: Զէ որ արաբներն պատերազմ տեղի ունեցած ժամանակ թիւրքերն այտի բորբոքներ կհրնական ֆանատիկութեան նիւթի զգացունքները, որոնք հարկաւոր էր այժմ խնդրել:

Համարի է հեծել արար

Քրդերին ձեռք առնելու և պատերազմի ժա-

Դիմելով տեսնելի որ մե երկուսն ուր քրեատեսան զորեւ-
լիմա՞ծ մարդկային իրաւունքներին, կարողանալ կա-
րողորդել այ անկանա տաքը, որ բացի իրանան իրա-
ւունքները, ունի նաև սուր ու հաշտանալ Միմէն յայտ-
նէ՞ց հէղեղեղային, որ Հայերը շատ տակերում (օրինակ
Սասունում) Հայրի եւն տալիս քրդերէն, միմէն կարելի
է ուսանալ, որ քրդերէն ինկապարտեմ Հայերն են։
Փարը-Ասեալի Հէգադատներէնքում Հայադատը փա-
սուս կարող էր գտնելի երբ կորուստեմ Հայը ու մի
օտեւում իմեն չէ տասելի կառապարտ իմենից, որովհէ-
տե կորուստեմորը եղել էին բուրժ. զեղաբանները։
1880 թ.Վահանի տալի ժամանակ Վանում Հայերին օր-
շուք ժամանաւորով Հայի եր տալիս է տոլարանէ քրդե-
րեն եւ այդ ինչ Վահանիին ինչպէս փոխում է հէղե-
ղայի նորն Վանի մէջ բուրժ. գլխաւորելի ժողո-
ւածում Հարց եր զրկում Հայերին Յնդիւն մասին։

Այ իմէն ուշում էր բաշտալովի կողորածներէն պատ-
ճար պաշտելի գաղտնա իմ ինքնեղան իրերէ չէր Հա-
նի շնորարտ իմանա ինչպէս քրդերէն նախ իսկ իմ Գարը-Ա
սեալի բուրժ. Հայերը Հայրիւն ի կարալարուս, տակալի
փաշխաւորներ եւ առիկիւմ ժամանախաններէն էին ինչ
պիտի լինելը։—Այն, որ Հայերը ամեն տարի պիտի
տարաւան ինչ ինչպիսիքէն նախ միւս քրեատեսեղ աղ-
պէրը, որոնք մասին դուր փառ իրան չունեղ, պիտի
լինելիս եւ կարող տալի են Վալտիս է։ իմէն այս, եւնա
կարալարեան 10 Հայադ. ինկապարտներն, 8—10 Հայադ.
մարտիներն, 20—25 Հայադ. բալարանը։ Այդ առաւել
պարտեմ իմենիցը կարալարեան այն ժամանակիցը երբ
Հայերը լուս. ու մուճե տարում էին իրանց տեղ-
քում եւ ճաշն չէին կանաւում Հարաւաւարում իմենիցը
էրբ. Միմէն այն ժամանակի Հայերը փաշխաւունք
չէին։Այ իմէն տաք իմէն դուրեղը Հային մորթիւնը
մարդն տոլրեց այն ժամանակից, երբ Հայը սիսեց
տալանէր, որ իրան հէղերէն էր—դուր փառ իր լինելը
Ճշմարտութեան, իսկ իմէն ինչպէս, որ բուրժ. զեղ-
աբան միջ բարձրից կաւմ Համանում—Ճշմարտութիւնը
մարկապարտեմ կր դաւնայ։

փոխանակ հաւաքական ոյժով, մարդասիրական միահատուռ ջանքերով առաջ տանելու, կանգառալուծմիլ և հէնց սկզբունքի սաղմի մէջ կը խեղդիլի: Թնրքիայի հայ հողերորակմութիւնը և կ, Սոյսի պարտիաքարները չը պէտք է մտնուան, որ կաթիլի և բոլորական միասնութիւնը հայկական վերջին ազգանքի ժամանակ քրիստոնէական անշահախնդիր զթութեան և անձնութեան փայլուն ազատցիւններ են աուել: Այդ ոք չէ հրեանքի Թնրքիայի բուստորդական հողերորակմութեան իրաւունքը հայ որբերին խնամելու մասին: Ընդհակառակը, այդ նրա անմիջական պարտաւորութիւնն է, բայց այդ չէ նշանակում, որ պէտք է անդործ նստիլ և մերժել եւրոպիայի օգնութիւնը, հակակրօթեամբ փերաբերվելով նրանց:

Եւ իժէ միւս կողմից ի նկատի ունենանք, որ Ռուբբիայի Հայոց հօգեւորականութիւնը ինքն ոչ մի հոգացողութիւն չէ անում, իսկ Կ. Պոլսի Հայոց պատրիարքարանը, նոյն իսկ իժէ ունենայ մեծ ցանկութիւն և եւսակց զործելու այդ ասպարէզում, անկարող է իր միջոցների սղութեան և իր այժմեան քայքայված վիճակի պատճառով, պարզ է, որ ուրիշ քրիստոնէական եկեղեցիների օգնութիւնը մենք պէտք է համարեալանքով ընդունենք և աջակցենք նրանց:

Ի՞նչ է հարծում թխրքիայի հայոց հոգևորականությունը, երբ վտանգ կայ կորցնելու յաւիտեան 50,000 հայ որբեր:

ԳԱՌՆԵՐԸ ՅԱՆՁՆՎՈՒՄ ԵՆ ԳԱՅԼԵՐԻ ՀՈԳԱՏԱ-
ՐՈՒԹԵԱՆ

(Թղթակցութիւն «Standard»-ի Կ. Պօլսից)

Հայոց պատրիարքը, որ վերջին ժամանակ-

մանակ նրանցից ոգտվելու նպատակով թիպը
սեռական մարդկանց չբնանում միտք ծաղեց
կաղմակերպել քրդական անկանսն ձիաուր զըն-
դեբ:

1890 թվականին հրատարակվեց սուլթանի հրամանը, որով ասիական թիւրքերայի ըստը թաթառական ցեղերը պարտաւորոււմ են կազմել իրանց միջից ձևաւոր դնդեր, ծառայութիւնը ամեն մէկը պիտի կատարէր իր սեփական ծախսով. զրա փոխարէն նրանք ազատուում էին մի քանի հարկերից և պարտաւորութիւններից։ Որպէս զի ցոյց տուած լինին ինչ սուլթանի համար որքան թանկացաւին է այդ գնդերը ստեղծելու միտքը, ամբողջ նոր հեծելազորքը ստացաւ Համիդէի անունը։

Բանակի հրամանատար մուշկի Զէքի փաշա 1890 թվականի ամառը և աշնանը անձամբ այցելեց ամենաաղքեցիկ քուրդ գլխավորներին և ստացաւ նրանցից աջակցութեան խոստում: Մի և նոյն ժամանակ փաշան սուլթանի անունից չընչաններ և աստիճաններ խոստացաւ՝ համեմատած մէջ քերվող ձիաւարների թվին: Բացի դրանցից, գլխավորներին իմաց էր տրվում, որ սուլթանը յայս է դնում նրանց վրա, իբրև իրաւի հաւատարմի պաշտօնանաների վրա: Աշտը՝ բէթների գլխավորները մեծ մասը յօժարութեամբ համաձայնութիւն տուեց կառավարութեան առաջարկութեան: Խակապէս, նրանք չէին էլ կարող չը համաձայնուէլ, նրանց խոստացան փող, զէնք, պարգևներ, շատ հարկերից ազատութիւն (թէև ատանց այդ էլ հարկեր նրանք չառ ըիչ զէջքերուով էին տալիս), խոստացան չը խախտել աշտըթներէ ամբողջութիւնը, և այդ բոլորի փախարէն պահանջուով էին, որ միայն ընդունեն քնդի այս ինչ համարը: Դիւնեւորական ծառայութեան պարտաւորութիւնները, զոյնավարութիւնը, կարգապահութիւնը, — այս բոլորը բրդերին թւում էր ինչ որ հեռաւոր և տարա-

նիերը կրօնական և արգարութեան գործերի մի-
նիստորին ուղղած թափօրներն որով շատ քան
սովորածն ուշադրութիւնն էր հրաւիրել իր ան-
յարմար գրութեան վրա, որի մէջ նա զանազան
է սովորածն խտտացած բարենորոգումները
անկատար մնալու պատճառով, ուրբաթ օրը
կանչկեց Նելզըզի պալատը: Այնտեղ նրանեղ
շաշտնեղին թէ վանի վայելի տեղեկագրի համա-
ձայն՝ ըրիստոնեայ միսիօնէրները պատրաստ-
վում են 1,200 հայ որբեր: Եւրպա ուղարկել
որ այնտեղ կրթութիւն ստանան: Սովորածն
ցանկացաւ իմանալ թէ արդեօք պատրիարքը
տեղեկութիւնն ունէր այդ մասին թէ ոչ, և եթէ
գիտէր, քիչ միջոցներ էր մտադրել ձեռք տունը
այդ բանն արգելելու համար:

«Պատրիարքը պատասխանեց, թէ ինքը, չափաքափ սուլթանին աղբրսել է հայ որբերի համար, բայց չը նայելով իրան եղած խոստումներին, զեռ ոչինչ է կատարված: Նա խնդրեց, որ իրաւունք տան իրան մի ընդհանուր, ազգային հանգանկութիւն բանալ, որովքս զհնարաւոր լինէր այդ որբերին Կ: Պոլսում պահակ ե կրթել, բայց նրան իրաւունք չէին տուել ե ուղարկել էին Թօփխանէի թիւրքացա Նպատակամատոյց յանձնաթղովին, որը թէպէտ յօդուտ տառապաւնիւրի հաղթարաւոր ոսկի էր հաւաքել, բայց նրան ընդամենը 600 ոսկի էր միայն յատկացրել: Այս նպատար չատ չնչին էր, ուստի Օրմանեան պատրիարքը ստիպված էր միւսիօնէքնիւրի օժանդակութիւնն ընդունել:

Վարդապետների այս պատասխանի վրա, սու-
թանը հրամայեց մի յատուկ յանձնաժողով կազ-
մել այս խնդրի համար: Պատրիարքը առաջար-
կեց, որ իրենց հերիտ հայ պատգամաւոր ուղար-
կէ իր վրդից այդ յանձնաժողովին, բայց պա-
տասխան ստացաւ թէ աւել ո'րդ է:

կուսական բան, իսկ օգուանները իսկոյն էին ստացվում: 1891 թւականի մայիսին հաւաքեցին բոլոր այն աղաներին ու շէյկերին, որոնք յանձն էին առել գնդեր կազմակերպելը: Իրանց գեղեցիկ զգեստների մէջ նրանք, ճարպիկ և լաւ զինված մարդիկ, մեծ տպաւորութիւն գործեցին Կ. Պոլսում: Որքան կարելի է շատ տարգմենի ստանալու ցանկութիւնից զրգոյված՝ շատերը յանձն առան տալ այնքան ձիաւորներ, որքան երբեք չէ եղել զրանց ցեղերի մէջ: Պարզեներ բաժանվեցան, աստիճանները շնորհեցան, զլիւսւորները վերադարձան Փարիստան և Զէքի փաշա սկսեց իրապէս կազմակերպել գնդերը, կամ ճիշդն ասած՝ ստուգել ձիաւորներին այն թիւը, որ յայտնել էին աղաները: Հաւաքելու եղանակը հետեւեալն էր. մի կամ մի քանի աշիրէթների համար նշանակվում էր հաւաքվելու տեղ և ժըրըզերը իրանց ձիաների հետ հաւաքվում էին այնտեղ: Ձիաւորներին զննում էին, արձանագործում, ձիաների վրա զորոյւմ էին զնվում և ապա, հերասիրվելուց յետոյ, ամենըը գնում էին իրանց տները: Բանից զուրա եկաւ, որ ամեն տեղ մարդիկ բառապէս կան, բայց ձիաները շատ քիչ են:

Չը նայած որ իլյուսմ էին հայերի ձիաները (ի-լյանուսթիւնը մասների արտերով էր նայում այդ բանին և մի ձի, որի աղբրի վրա արդէն կնիք էր դրոշմված, այլ ևս չէր վերադարձուում) չը նայած որ ընդունվում էին ամեն տեսակ ձիա-ներ ստանց աջ ու ձախ նույնպէս, այնուամենայ-նիւ յայտնի դարձաւ, որ կոտորածը ձիաների կէսն անգամ հազիւ լինի սա ձեռն:

Քաղաքը աղաները, որոնց առաջ անուանում էին առաջակի կառավարող չլին, այժմ զարգացած էին շրանչաներով ու առախճաներով, մեծ անբաժանելի մի պատճառ չլով կանոնադրությունը օժիցներներին Հայաստանի որ իրանը զարգացած էին իրարմ չափադաներ, նրանք

«Յիշեալ յանձնաժողովն արդէն գումարվել և որոշում է կայացրել՝ արդեւել օտար մի-
սի օնէքն երբ միջամտութիւնը և եթէ
պատրիարքը անկարող է որբերը կրթել, նը-
րանց պէտք է յանձնել մահմէդական
բարեգործական հիմնարկութիւննե-
րին»:

Ահա թէ ուր է համում օսմանն քարե-
լանամ կառավարութեան հոգածութիւնը: Մը-
նոյններն կտարող թիւրքերը պէտք է խնամեն
նրանց որք մնացած երեսներին: Ուրիշ խոս-
քով՝ գաւառներն յանձնում են գաղութի հոգառա-
րութեան...:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ի Ռ Ի Թ Ի Ի Ն

„Суданъ и державы“—препод. Маджидъ Мах-Коллѣ,
каноникъ въ Ринотѣ. Ս. Պետերբուրգ, 1897.

(Շարունակութիւն)

Ահա թէ ինչ արդարացիութիւն վրա է հիմնում
Մակ-Կոլ իր խիստ ամբաստանութիւնը Աւստ-
րիայի դէմ, անուանելով նրա քաղաքականու-
թիւնը ստոր և խայտառակ: 1895 թվականի
դեկտեմբերի 13-ին Վ. Պոլսի անդրադարձնա-
ցումն որք Ֆիլիպ Կլարի հետադարձ էր լորդ
Սոլսբերիին: «Չարաւոր հայի անելով սպան-
վել են երեսուն հազար մարդիկ: Կենդանի
մնացածները զոհվում են անպայման աղքատ-
ութեան մէջ և շատ տեղերում հարկադրված
են մահմէդական դառնալ: Արիւթկայի չէ դե-
մանում այն մեղադրանքը, որպէս թէ առաջին
անգամ հայերն են դրոշման ատիթ տուել: Ոչ-
հայ քրիստոնեաները խնայված են և թիւրքերի
համեմատաբար փոքր թիւ սպանված է ինքնա-
պաշտպանութեան պատճառով: Կատարելապէս
հաստատված վստահ է, որ կոտորածին չափ տե-
ղերում մասնակցել են կանոնաւոր զորքերը»:

Չորս օր անցած Վիեննայի բրիտանական դես-
պանը այս հետադրի պատճէնը յանձնեց կոմս
Գօլուխովսկուն, ինչպէս իր նախորդ-
ութեանը կարգաւ: Էդմոն Գօլուխովսկին, գրում է
Վիեննայի դեսպանը, կատարեց այդ բանը և նը-
կատեց, որ նկարագրութիւնը անկասկած ճիշդ
է և մեծ տպաւորութիւն է գործում, բայց, ինչ-
պէս ինքն արդէն յայտնել է, ոչինչ չէ մնում
անել, բայց միայն սպասել թէ սուլթանը ար-

ականցին այդ պաշտպանութիւնը հայոց գիւղերը
կողոպտելով *):

Այն կանոնը, որի հիման վրա պիտի կազմա-
կերպվէին Համիդիէ գիւղերը, բաղկացած է հե-
տեան գլխաւոր կէտերից: 1) Իւրաքանչիւր գունդ
(ալայ) բաղկացած է 6 հարիւրամբիւրդ—512
հարիւրներէ: Գունդը ունի զրօյակ, իսկ հարիւ-
րեակը—նշան: 2) Գնդերը հրամանատարները և
մի օֆիցեր իւրաքանչիւր հարիւրեակին (բէյ-
լու) համար նշանակվում են կանոնաւոր հեծե-
լազորքից (սուվաբի): 3) Գնդերը տարին միայն
երեք ամիս են հաւաքվում զինուորական մար-
զանքներ կատարելու համար: 4) Գնդերի շտաբը
մնում է մշտապէս: 5) Արքայական զինուոր
և զէնք տրվում են միայն զօրածնութիւն ժամանակ:
6) Իւրաքանչիւր վրան պարտւոր է տալ մի
հիւսուր 15-ից մինչև 45 տարեկան հասակում:
Չիտ հասակը չէ որոշված: Այն վրանը, որ հիւս-
ուր չէ տալիս, պիտի մի հետեակ մարդ տայ նի-
զամ զօրքի մէջ ծառայելու համար: 7) Զօրածն-
ութիւն ժամանակ հիւսուրները բոլոր ուսուրե-
ղներ տրվում է պետութեան հաշուի: 8)
Քրիստոնեայի ամենակարեւոր տեղերում երթա-
ղոված է բաց անել դպրոցներ երիտասարդ քրի-
ստոնեայի համար: Բայց զրանից ենթադրված է Վ.
Պոլսի զինուորական դպրոցներն երիտասարդներ
ուղարկել ամենանշանաւոր տոհմերից *):

Հետաքրքրական է տեսնել թէ որքան կատար-
ված է այդ կանոնը մինչև այժմ կամ կարող է
կատարվել մօտիկ ապագայում: Դրա համար
քննենք կանոնը կէտ կէտ: 1) 1892 և 1893

դեռ չէր կարողանալ կատարել իր խոստումնե-
րը և վերականգնել կարգը: Սուլթանին ամեն
տեսակ խրատներ տրված են և նորին պայծա-
ռափառութիւն կոմսը չէ կարողանում միտ բե-
րել թէ այլ ևս ինչ կարելի կը լինէր ասել
սուլթանին, որ բազմաթիւ անգամ յայտնված
չէ լինէր: Ուրիշ որ և է կերպի միջամտութիւնը
պիտի անխուսափելի կերպով առաջացնէ Օսմա-
նեան կայսրութեան քայքայումը: Բայց եթէ
կոմս Գօլուխովսկի ճիշդ է հակնումում գործի
դրութիւնը—մի այդպիսի վախճան ամենից քիչ
ցանկալի է պետութիւնների համար: Ուստի,
որքան և, անկասկած, ցաւալի լինի գործերը
դրութիւնը Անատոլիայում, կոմսը պիտի մնայ
իր այն կարծիքի մէջ թէ ուրիշ բան չէ մնում,
բայց միայն ապա սուլթանին հարկաւոր ժամա-
նակ, որ նա կատար ամէ իր պարտաւորու-
թիւնները: Այսպիսի հայեցակէտը ապագայի
համար ոչինչ բարեպաշտութիւն չէ խոստանում:

Անցնում է երկու շաբաթ, անտրիական մի-
նիստը ստանում է տեղեկութիւն աւելի մեծ
սարսափների մասին: Բայց ահա ինչպէս է բա-
ցատրում նրա միտքը անգլիական դեսպանը.
«Նորին պաշտաւախալութիւն կոմսը չարտնա-
կում է ցաւել, որ բացի սուլթանին արած թա-
խանաւորներից՝ պետութիւնները ոչինչ չեն կա-
րող անել հայերի համար, որոնցից շատ հա-
զարներ, ինչպէս հայած էր, բռնութեամբ
սպանվեցին: մինչդեռ ձմեռային ցրտերը, ս-
րանք հացի պակասութիւն, օթեանի և տաքու-
թեան բացակայութիւն են պատճառում (սա
խակապէս աղքատութիւնն է իր ամենատուրի
ձեռք մէջ), պիտի նպաստեն շատ շատերի ջըն-
ջվելուն՝ մինչև դարձան գաղթ»:

Բայց Գօլուխովսկի անանաբարութեամբ պատ-
րաստված էր դեռ աւելի սարսափելի բա-
ներ լսելու: Անցած քիչ ժամանակ էլ և յայտնի
դարձաւ, որ կոտորված հայերի թիւը հասնում է
200,000-ի: Վիեննայի դեսպանը հաղորդում է
Սոլսբերիին մինիստրի հետեակ կարծիքը. «Ի
նկատի առնելով սիրտ պատառող այդ դրութիւնը,
հակառակ է, որ մարդասէր մարդկանց բազմու-
թիւնը վերջովում է, երբ մտածում է Եւրոպայի
անկարողութեան մասին և, ուղարկելով չը
դարձնելով հետեակներին վրա, ցանկանում է, որ
մի քանի պետութիւններ կամ գտնէ պետութիւն-
ներից մէկը միջոցներ ձեռք առնեն, որպէս զի

թվականներին համարեա ոչ մի գունդ կարելի
չէր հասցնել հիւսուրների լիակատար թիւին՝
հիւսուրների պակասութեան պատճառով: Գնդերի
մեծ մասը ունէր ոչ աւել քան 3 հարիւրեակ:
Այս պակասութիւնը, ի հարկէ, լրացնել չէ կա-
րելու: 2) Ալայների հրամանատարներին կանո-
նաւոր զօրքից նշանակելը չափաւոր զօր չէ-
կա ալայերիցների զլխաւորներին, որոնք զրա մէջ
տեսան իրանց վաղեմի իրաւունքների խախ-
տումն: Քրդերը չեն լսում կանոնաւոր զօրքի օ-
ֆիցերներին, իսկ մի քանի տեղերում ուղղակի
վնասեցին նրանց: 3) Մարզանքներին համար զօ-
րածնութիւն մինչև այժմ չէ եղել: 1894 և 1895
թվականներին Համիդիէ գիւղերը կանչելու օրի-
նակներ եղան հայկական չիթթութիւնների պատ-
ճառով, բայց նրանց չը կրթեցին և նրանք ոչ
մի բանով չէին զանազանում նախկին բուրդ
հրամանակները *): 4) Շտաբ ունեն չափ զըն-
դեր: 5) Զգեստ և զէնք չեն տրվել և չը կան էլ
զօրածնութիւն տեղերում: Եթէ զգեստ և զէնք բե-
րեն այժմ, բոլորը կընդունէին ուրախութեամբ,
բայց ի հարկէ, յետ չէին տայ: 6) Իւրաքանչիւր
վրանից մի մի հիւսուր տալ կարող էին շատ ա-
չիրէթներ, բայց հազիւ թէ այդպէս անեն մանա-
ւանդ այժմ, երբ կել է հիւսթախման չըբանը:
Հետեակ մարդիկ, նիզամի մէջ ծառայելու հա-
մար, ցեղական բոլորը չեն տայ և եթէ
ոչ ժամ վերցնեն, կը ծայրէ ընդհանուր ապս-
տամբութիւն: 7) Ուսուրեղէն պետութեան հաշ-
ւին կարող են տալ, որովհետեւ թիւը իշխանու-
թիւնները միշտ միջոցների պաշար ունեն չնոր-
հիւ այն հանգամանքի, որ հարկ ստանում են ոչ
թէ փողով, այլ բերքերով: 8) Քրիստոնեաները զըն-
դերի մի մասը անցաւ Պարսկաստան: 1894
թվականին տեղի ունեցաւ Ստամբուլի կոտորածը,
հարիւրաւոր եղաւ միջոցներ ձեռք առնել բոլորին
հանդարտեցնելու համար (II) և Համիդիէ գիւղերի
կազմակերպութիւնը ընդհատվեց: Ընդամենը

*) Եւ ուր մնացն Հիւսթիակի պատճառաբանութեան-
ները—Հարկահան և վաճառական Հայերի Հարստահա-
րութիւնները: Պաշտպանական ծառայի որ սպանել
թիւրքով կազմած էր բոլոր Համիդիէ պատկեր ինչ
քան ինչեան պատճառ պատճառ է գտնում և նրա
ծուկները միջոց գրելու է դուրս Համիդիէ իրաւուն-
թիւնը, որ ունի պայտիս վերանալը, չըբերել կանչ-
ված էին Հայերից զօրքերը:

թիւաւ հայերի իսպառ ջնջելուն վերջ գնեն:
Բայց պետական փորձված մարդիկ պարտաւոր
են զննել գործի դրութիւնը այլ տեսակեանցի:

Գերմանիան, իբրեւ դաշնակից, պաշտպանում
է Աւստրիայի այս ամբողջ հայեցակէտը: Ին-
քը, Գերմանիան, շատ ցանկանում է որ Աւստ-
րիան աջողութիւն ունենայ արեւելեան հարցում,
որովհետեւ նրա գլխաւոր ձգտումներից մէկն է
որ Աւստրիան զէպի հարաւ քշվի, իսկ նրա
գերմանական մասը միանայ իր, Գերմանիայի
հետ: Այսպիսի վստասերից յետոյ հեղինակը, ի
հարկէ, ոչինչ յայ չէ գտնում եւրոպական կոն-
ցերտի վրա: Բայց ինչպէս օգնել թիւրքիայի
բրիտանականներին: Արթի թողնել, որ նրանք ո-
չընչանան մինչև վերջին մարզը: Այս վերջին
մտքի դէմ նա բողոքում է իր հոգու ամբողջ
կարողութեամբ: Օգնել հարկաւոր է և օգնողը
պիտի լինի Անգլիան: Եւ ահա թէ ինչպէս:

Քանի որ եւրոպական կոնցերտը ոչ միայն
մի բան չէ կարողանում անել, այլ իր ձեռնար-
կած միջոցներով ուղղակի խրախուսում է մար-
դասպաններին, Անգլիան պիտի առանձին գործէ,
համաձայնութիւն կայացնելով Ռուսաստանի
հետ: Այդ համաձայնութիւնը հնարաւոր է. հե-
ղինակը բերում է պատմական փաստեր, որոնք
ցոյց են տալիս թէ թիւրքիայի գործերի վերա-
բերմամբ Անգլիայի և Ռուսաստանի ձգտումնե-
րը միատեսակ են եղել (հակառակութիւն եղել
է միայն կրիմի պատերազմի և 1877—1878 թը-
նականների պատերազմի ժամանակ): Դրա մէջ
էլ, ինչպէս կարծում է հեղինակը, մեղաւոր են
Անգլիայի մինիստրները—Պալմերստոն և Բի-
կոնսֆիլդը, բայց ոչ անգլիական աղքատը:

(Կը չարունակվի)

ՆԱՄԱԿ ՂԱԶԱՆԻ ԳԱՒԱՌԻՅ

Աղստաֆա, օգոստոսի 2-ին

Երէկ Ղազանի գիւղաքաղաքում ժամանակաւո-
րապէս հողին յանձնեցին իշխան Աբալի ձէի մար-
մինը, հանդուցեալի ազգականներն ու բարեկամ-
ներն աշխատում են մարմինը տեղափոխել հայ-
բերիք, կախել:

Ահա էլի մի քանի տեղեկութիւններ զէպի
մասին, քաղցրեմ ձգրիտ աղբիւրներից: Շաւա-
ղին գաւառամասի կառավարչական տանուտէրը
հաղորդում է պրիստով Աբալի ձէին, որ յուլիսի
րոյցներ բանալը և նշանաւոր տոհմերից Վ. Պոլսի
երիտասարդները ուղարկելը չափաւոր կարեւոր
խելացի միջոց է: Դրա համար փող է նուիրել
սուլթանը իր սեփական միջոցներից, ուստի և
ծրագրի իրագործումը հաւանական է: Թիւրքաց
բոլոր զօրքերը ունեն կոծանական գոյն, այդ
պատճառով շատ հաւանական է, որ հաւատի
գործերի վերաբերմամբ անտարբեր քրդերի հե-
տեակ սերունդը կը դառնայ ֆանատիկոս: Շա-
րիաթը ամեն տեսակ դատակարարային և ցեղա-
կան խտրութիւնների թշնամին է և եթէ նրան
աջողվի ի մի ձուլել քրդերին, սրանք կը դառնան
մի պատկառելի ոյժ: Իսկ եթէ երևան գայ մի
ընդունակ անձնաւորութիւն, կարող է Շարիի
Գաղստանի նման մի բան լայն ընկնել: Նշանա-
ւոր քրդերին Վ. Պոլսի ուղարկելը նշանակաւոր գուրկ
չէ նշանակութիւնից, իրանց ծագման չնորհիւ,
այդ մարդիկ Համիդիէ գիւղերի համար կրթված
հրամանատարներ կը դառնան և, երբի, աւելի
նուիրված կը լինեն թիւրքիային, քան այժմեան
աղաները, չէլիներ և խաները:

1892 թվականի ամառը Մուշի Զէքի-փաշա
երկրորդ պոյոյտն արաւ Քրիստոնեաներ վաղորօք
նշանակված էին այն տեղերը, ուր պիտի հաւաք-
վէին ապագայ գնդերը: Քրդերը սկսեցին խմբվել
այդ տեղերում, ճանապարհին կողոպտելով նըս-
տակեաց աղքատներին, մանաւանդ խելով
հիւսուր: Վերում ասացինք, որ գնդերի մէջ
հազիւ կար հիւսուրների նշանակված թիւ կեսը:
Գնդերի կազմակերպութիւնը և գրի առնելը չա-
րունակվեց մինչև 1894 թվականը, գործը հան-
դուրում է աւելի և աւելի մեծ դժուարութիւն-
ներով: 1893-ին Զայդարանցի և Համանանցի աշի-
րէթները կուսեցին միմեանց հետ: Հէքքարիի
քրդերի մի մասը անցաւ Պարսկաստան: 1894
թվականին տեղի ունեցաւ Ստամբուլի կոտորածը,
հարիւրաւոր եղաւ միջոցներ ձեռք առնել բոլորին
հանդարտեցնելու համար (II) և Համիդիէ գիւղերի
կազմակերպութիւնը ընդհատվեց: Ընդամենը

29-ին Աբալի օղլի աւագակապաւոր սարից վե-
րադարձող քուլտրների հետ վերադառնում է:
Պրիստովը իր գործովարի և չորս հիւսուրի հետ
չտապում է աւաղակներին ընդատալ: Ճանապար-
հին, թափու հայաքանակ գիւղից անցնելիս,
վերցնում է իր հետ և երկու հայ անուանի կըտ-
րիչներ, որոնցից մէկը միջնադարի մարդ է,
մօտ 40 տարեկան, իսկ միւսը երիտասարդ:
Պրիստովը կարգադրում է, որ իրան ուղեկցող
հիւսուրներից մի քանիսը ճանապարհի տակով
գնան, իսկ ինքը, գործավարը, երկու հայեր և
մի հիւսուր՝ ճանապարհի վերեւից: Իր համում
են անտառի մէջ Գիւլու-Կալ կոչված տեղը,
պատահում են Աբալի օղլու քուլտրներին: Պրիս-
տովը պատմելով ի ձիւսուրին, ցոյց տալ ա-
ւագակապաւոր Աբալի օղլուն, բայց հիւսուրը ինչ
ինչ պատճառով քուլտրների բազմութեան մէջ
չէ կարողանում մասնանիշ անել: Երբ բաւական
աւաղակներ հնոսնում է աւագակապաւոր, այն
ժամանակ միայն կարողանում է պրիստովին
մի կերպ ճանաչեցնել ապա աւագակապաւորին,
որից յետոյ և սկսվում է հրացանաձգութիւնը:
Աւագակապաւորի կողմից սպանվում է տափանկիւր
աշխատանքից փախած աւագակապաւոր թափ օղլի Ա-
սաղը և Աբալի օղլու հարազատ եղբայրը: Պրիս-
տովը սկզբում վերք է ստանում աթիւ վրա,
բայց և արագաւ շարունակում է կռիւն անտառի
խորքում: Հակառակ վերք է ստանում գործա-
վար Ասատուրը և իսկոյն ընկնում: Սպանվում
է և հիւսուրը: Մնում են թափուրեցի երկու հա-
յերը, նրանք էլ տեսնելով, որ կռիւն կատաղի
է և իրանց հրացանի փամփուշտները սպանվում
են, աշխատում են մի կերպ անտառի խորու-
թիւնից օգուտ քաղելով աղաւթիկ մահից, որ և
աջողվում է: Կռիւ աշի կենդանի վիճակում
պատմում են, որ աւագակապաւորի կողմից առ-
նուառն հինգ հոգի պիտի լինեն սպանված,
բայց որովհետեւ օգնութեան հասնող քու-
լտր թուրքերից են, այդ պատճառով էլ թաղը-
նում են, որպէս զի որ և է փաստ չը լինի
նրանց մասնակցութիւնը ապացուցելու համար:
Այդպէս էլ պատմել են նահանգապետին և ըըն-
նիշին և պահանջել են անպատճառ գտնել միւս
սպանվածներին: Արանք պատմում են, որ զըն-
դակը կարելի պէս էր տեղում իրանց վրա և
եթէ քուլտրները չօգնէին աւագակապաւորին, բոլո-
րին էլ կը կոտորէին: Սակայն պիտի խոստովա-

բոլորից կազմված են 50 գնդեր, որոնց մէջ
կան 12—15 հազար հիւսուրներ: Այդ գնդերը
մինչև այժմ ոչինչ չեն զանադանվում նախկին
քրդական հրամանակներից: Նրանք դեռ երբեք
չեն հաւաքվել մարզանքների համար և բոլոր-
վին չեն ճանաչում իրանց անուանական հրամա-
նատարներին ու մարդիկներին:

Եթէ երկրում կատարեալ հանգստութիւն տի-
բէր, թիւրքերին, երկի, կաղօղիւր Համիդիէ գըն-
դերի միջոցով ձեռք առնել քրդերին: 1894 և
1895 թվականներին խառնակութիւնները երկար
ժամանակով յետաձգեցին այդ գործը: Եթէ թիւր-
քերը իսկ որ անկեղծ կերպով պաշտպանեն
Քրիստոնեաները ապրող հայերին, զրանով պատճառ-
կը դառնան որ երկար ժամանակ կը սատակա-
նեն քրդերի թշնամական զգացմունքները թիւրք
իշխանութեան դէմ և կը կորցնեն նոյն իսկ այն
մի քանի բաները, որ արել են մինչև այժմ այդ
երկրում կարգ հաստատելու համար: Քրդերին
կատարելապէս նուաճելը շատ թանկ կը նստի և
ի հարկէ Համիդիէ գնդերի հաւան անգամ չի
մնայ *):

(Կը չարունակվի)

*) Աւելի պարզ խորքի միտքերով Հեղինակի ա-
ռանկները, կը հակառակեց, որ թիւրք կառավարութեան
նրա իսկ իր սեփական հաշիւը համար չը պիտի
արեւելք քրդերին գաղտնութիւններ տնէլ Հայերի մէջ:
Եւ կառավարութեանը ի հարկէ, շատ լաւ հակնում
է այդ ու կատարելաւ իրաւունք է տալիս քրդերին,
Վերին ատոմանի Հեղափոխական է Հեղափոխ
տը: 1876 թվականին, երբ տեղի ունեցան Քուլաքիայի
կոտորածները, բոլոր Քիլիկիայի անգլիական պաշտ-
պանները այն տեսակ սոփեստութիւններով էր պոչո-
ւանում թիւրքերին: Այն ժամանակակալ աւառ մասնա-
կը և նրա հետ ամբողջ քաղաքակրթութիւնը աշխարհը շատ
իրաւացի կերպով գաղափարներով էին լիցքաւոր մի-
նիստերին: Պատմութիւնը կրկնում է գաղափարային ճիշ-
գութեամբ: Յամանայ գէպտ նմանեց որ Հեղինակի
կերպակցութիւնները չափաւոր չէին: Եւն
Եւրոպական զինուորական այլ ևս չէ հաւատում զը-
բանց: Կռիւն էր, որ թիւրք կառավարութեան և քրդ-
երի գործունէութեան մէջ տարբերութիւն էր կայ,
ապացուց թող լինեն այն իրաւ առաջադրութիւնները,
որ արել մեծ պետութիւնները դատարանի փաստ էր,
որ երբեք կոտորածից չէր: Ապացույթում փաստ էր,
որ թիւրքեր և թիւրքեր խառնել ֆանատիկութե-
թիւնը ընկնելով և մարում է մի գաղափար գաղափար
շաբաթներ:

Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лористъ-Меликовская ул., д. каз.